

İlköğretim Ders Kitaplarında Engellilik*

Derya CAN , Canay PEKBAY*** , Meral HAKVERDI CAN**** , Gökhan KAYA**** ,
Ayşegül AVŞAR TUNCAY***** , Sevcan CANDAN*******

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de ilköğretim düzeyinde okutulmakta olan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yer alan görsel ve metinlerde engellilik konusuna hangi düzeyde ve nasıl yer verildiği incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden, doküman analizi tekniği kullanılarak 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 12 kitap araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Araştırma sonucunda; ders kitaplarında engellilik konusuna ve engelli bireylere sınırlı sayıda yer verildiği saptanmıştır. Ayrıca çalışma sonuçlarından elde edilen önemli bulgular, yetersizlikten etkilenmiş bireylerin büyük çoğunluğunun çocuk ve bedensel engelli olduğunu ve yarıdan fazlasının engelsiz akranları ile birlikte verildiğini göstermiştir. Büyük bir çoğunluğu çocuklardan oluşan yetersizlikten etkilenmiş bireylere genellikle okul dışı mekânlarda yer verilmiştir. İncelenen ders kitaplarında büyük ölçüde metin ve görsel birbirini desteklemiştir. Yetersizlikten etkilenmiş bireyler ders kitaplarında da sosyal ve eğitsel yaşama tam anlamıyla bütünleştirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: *Ders kitapları, engellilik, kaynaştırma eğitimi, doküman analizi*

Disability in Elementary School Textbooks

Abstract

This study investigated the representation of disabled people in the textbooks of elementary school Life Science, Social Science and Science and Technology courses. In this study, 12 textbooks published by Ministry of National Education in Turkey during the academic year of 2011-2012 were examined using content analysis. Findings of this study revealed that representation of disabled people in visuals and texts in elementary school textbooks was limited. Significant findings from the study results also show that the vast majority of individuals affected by disability are children and physically handicapped, and that over half of them are accompanied by unhindered peers. The individuals, affected by inadequacy and vast majority of whom consist of children, are usually located outside the school. Texts and visuals largely supported each other in the textbooks examined. Individuals affected by disability should be fully integrated into textbooks as well with social and educational life..

Keywords: *Textbooks, disability, inclusive education, document analysis*

*Bu çalışma 13-18 Mayıs 2013 tarihleri arasında Chicago Illinois Üniversitesi’nde düzenlenen 9. Uluslararası Nitel Araştırmalar Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Burdur.

*** Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Zonguldak.

**** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ankara.

***** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ankara.

***** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Ankara.

***** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Kastamonu.

Giriş

Toplumumuzda yetersizlikten etkilenmiş bireylere karşı olumlu tutumların gelişebilmesi için bu bireylerle doğrudan iletişim içerisinde bulunmak gerekmektedir. Özellikle tipik gelişim gösterdiği varsayılan öğrencilerin yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumlarının olumlu yönde gelişmesinde, bu kişilerle doğrudan iletişimde bulunmaları ya da bilgilendirme görevi gören yazılı materyaller önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle hem kaynaştırma eğitiminin hem de ders kitaplarının önemi artmaktadır. Kaynaştırma eğitimi, yetersizlikten etkilenmiş bireylere tipik gelişim gösterdiği varsayılan akranlarıyla birlikte aynı eğitim ortamlarında, işbirliği içerisinde büyüme ve gelişme olanağı sağlar (Boutot, 2007; Dutch Coalition on Disability and Development [DCDD], 2006; Özyürek, 2010; Thomas, 1997; World Health Organization [WHO], 2011). Yetersizlikten etkilenmiş çocukların akranlarıyla ve toplumla bütünleşmesinin sağlanması kaynaştırma eğitiminin gerekliliklerindedir (McCay ve Keyes, 2001). Fakat çocuklara eşitlikçi eğitim fırsatı sağlayacak bu gerekliliklerin yerine getirilmesi amacıyla çocukların sadece aynı sınıf ortamında bulundurulması ve buna ilişkin yasa ve yönetmeliklerin çıkarılması tek başına yeterli olmayabilir (Boutot, 2007; Özyürek, 2010). Bu nedenle sosyal açıdan da engelli bireylerin önüne konulan engeller kaldırılmalı, toplum tarafından onlara karşı olumlu tutum geliştirilmesi sağlanmalıdır (Beckett, 2009; Beckett ve Buckner, 2012; DCDD, 2006; WHO, 2011). Böylece yetersizlikten etkilenmiş bireylerin engeli olmayan akranlarıyla birlikte aynı eğitim ortamlarında eğitilmesi ve olumlu sosyal ilişkiler geliştirmeleri sağlanabilir (Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü [MEB ÖERDİHGGM], 2010). Literatürde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar mevcuttur (Dyson, 2005; McDougal, DeWitt, King, Miller ve Killip, 2004; Meyer, Gouvier, Duke ve Advokat, 2001). McDougal ve diğ., (2004) lise düzeyi okullarda tipik gelişim gösterdiği varsayılan öğrencilerle yetersizlikten etkilenmiş akranları arasında olumlu ilişkileri geliştirmenin en iyi yolu olarak doğrudan etkileşimin gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Türkiye’de 1983 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ile engelli öğrencilerin engeli olmayan akranları ile birlikte aynı sınıflarda eğitim görmeleri sağlanmış olup gün geçtikçe bu sayıda artış olduğu gözlenmiştir (Sucuoğlu, 2004). Ayrıca, 1997 yılında “Kaynaştırma Uygulamaları Sistemi”nin yürürlüğe girmesi ile kaynaştırma sınıflarında verilen eğitimin hızlı bir biçimde yaygınlaştığı görülmektedir (ERG, 2011).

Dünyadaki engelli birey sayısının oranı 1970’li yıllarda % 10 civarında iken 2000’li yıllarda bu oran % 15 civarına yükselmiştir (WHO, 2011). Türkiye’de ise engelli bireyler toplam nüfusun % 12,29’unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2002). Ayrıca 0-6 yaş grubu içinde özel gereksinimli bireyler % 4,9’luk bir orana sahipken; 7-14 yaş grubu içinde bu oran % 16,2’dir (TÜİK, 2010). Türkiye’de ilköğretimde öğrenim görmekte olan kaynaştırma öğrencisi sayısı 2002-2003 eğitim-öğretim yılında 29,684 iken artan bir ivmeyle (2011-2012) bu sayı 137,893’e ulaşmıştır (TÜİK, 2002; 2012). İlköğretimde öğrenim görmekte olan kaynaştırma öğrencisi sayılarında geçmişten günümüze gelen bu artışla birlikte engelli bireylerin engeli olmayan akranlarıyla aynı sınıflarda gün boyu ya da günün belli bir bölümü eğitim görmeleri sağlanmaktadır. Bu durumun yetersizlikten etkilenmiş bireylerin kendilerine ilişkin özsayıgılarını arttırmada olumlu bir etki yaratırken; aynı zamanda engeli bulunmayan öğrencilerin onları daha iyi tanımalarına ve anlamalarına da yardımcı olabilir (Cheng ve Beigi, 2011; McCay ve Keyes, 2001).

Tipik gelişim gösterdiği varsayılan çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamada ailelerden kitle iletişim araçlarına kadar herkese önemli görevler düşmektedir (Beckett ve Buckner, 2012). Büyük bir öneme sahip olan aile faktörünün yanında okulun fiziksel yapısı, sınıf içerisindeki öğrenme çevresi, öğretmen, eğitim programı, kaynaklar, ders materyalleri gibi bileşenler de engelli çocukların eğitim-öğretim sürecine katılımlarının sağlanmasında önemli bir yere sahiptir (Boutot, 2007; DCDD, 2006; Trepanier-Street ve Romatowski, 1996). Toplumun da bu konuda farkındalığının geliştirilerek toplum içi kaynaşmanın sağlanabilmesi için, ilk olarak okul içerisinde kaynaştırmanın tam anlamıyla

gerçekleştirilmesi gerekmektedir (WHO, 2011).

Yetersizlikten etkilenmiş bireyleri okuldan ve dolayısıyla toplumdan dışlayan olumsuz tutumlar engeli olmayan öğrencilerin engelli öğrencilerle aynı ortamda yetişmesini yadsımasına neden olmaktadır. Bu yüzden kaynaştırma eğitimi çerçevesinde engelli bireylerin eğitimi konusunda ailelere, okullara ve örgün eğitim içerisindeki diğer paydaşlara büyük görev düşmektedir (DCDD, 2006; Terpstra ve Tamura, 2008). Literatür incelendiğinde, yapılan araştırmalarda, sınıf etkinliklerinde engellilik konusuna vurgu yapan çocuk kitaplarına ve kitaplarla ilgili etkinliklere yer verilmesinin engelli öğrencilere karşı akranlarının daha olumlu tutumlar geliştirmelerine neden olduğu saptanmıştır (Andrews, 1998; Beckett ve diğ., 2010; Favazza ve diğ., 2000; Hopkins, 1980; Kitterman, 2002; Kurtts, 2008; Pirofski, 2002; Smith-D'Arezzo ve Moore-Thomas, 2010; Trepanier-Street ve Romatowski, 1996; Walton, 2012). Dyson (2005) tutumlarla doğrudan etkileşim arasında çok sıkı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Ders kitapları öğrencilerin günlük yaşamdaki deneyimleri ile ilişkili olarak onları gerçek yaşama hazırlamada kullanılan önemli materyallerdir (Mohammad ve Kumari, 2007). Çünkü öğrenciler sınıfta geçirdikleri zamanın büyük bir bölümünde ders kitaplarını kullanmaktadırlar (Sadker ve Zittleman, 2007; Akt: Blumberg, 2007). Ayrıca ders kitapları öğrencilerin yetersizlikten etkilenmiş akranlarına karşı olumlu tutum geliştirmelerinde önemli bir yere sahiptir (Smith, 2006). Prater, Dyches ve Johnstun (2006), çocukların büyük kısmının engelli bireylerle etkileşim için fırsat bulamadığını, o nedenle bu çocuklar için farklılıklar ilgili bilgilendirme ve okumaların çok daha önemli hale geldiğini vurgulamışlar ve bu açıdan ders kitaplarının önemine de dikkat çekmişlerdir. Ders kitaplarında yetersizlikten etkilenmiş bireylerin yansıtılması, öğrencilerin yetersizlikten etkilenmiş sınıf arkadaşlarının özel gereksinimleri dışında kendilerinden farklı bir yanları bulunmadığını anlamalarını ve onları kabullenmelerini kolaylaştırır (Cheng ve Beigi, 2011). Böylece, yetersizlikten etkilenmiş bireylerin yer aldığı kitaplar sınıflarda yetersizlikten etkilenmiş çocukların diğerleri ile bütünleşmelerini sağlamada ve toplumda değer görmelerinde güçlü bir araç

olabilir (Andrews, 1998; Beckett ve diğ., 2010; Smith-D'Arezzo ve Moore-Thomas, 2010). Çünkü yapılan araştırmalar göstermektedir ki, engellilik durumu çocukların engelli olan akranları ile arkadaşlık kurma isteklerini olumsuz yönde etkilemektedir (Laws ve Kelly, 2005; Weiserbs ve Gottlieb, 2000). Fakat ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar ders kitaplarında engelliğe yeterince yer verilmediğini göstermektedir. Sapon-Shevin ve Zollers (1999) engelliliğin kitaplarda nasıl içerildiği hakkında dört tema belirlemişlerdir: (a) hiç içermeyenler, (b) engel hakkında teorik bilgi içerenler, (c) geleneksel bilgileri yansıtanlar ve (d) engel konusunu metinlerin içine işleyenler. Tuncer, Karasu, Altunay ve Güler (2011) ise yaptıkları çalışmada, ilköğretim Türkçe kitaplarını engellilik temelinde incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre bu kitaplarda engelli bireylerin ve ilgili kavramların yok denecek düzeyde az yer verildiğini ortaya koymuştur.

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim düzeyinde okutulmakta olan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yer alan görsel ve metinlerde engellilik konusuna hangi düzeyde ve nasıl yer verildiğini incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. İlköğretim düzeyinde okutulmakta olan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji ders kitaplarındaki görsel ve metinlerde engellilik konusuna hangi düzeyde yer verilmiştir?
2. İlköğretim düzeyinde okutulmakta olan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji ders kitaplarındaki görsel ve metinlerde engellilik konusuna nasıl yer verilmiştir?

Yöntem

Bu çalışma nitel bir araştırma olup araştırmadaki verilerin analizi için doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Wiersma'e (2000) göre doküman analizi tekniği; verilerin toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde yararlanılan bir tekniktir.

Veri Kaynakları

Türkiye'deki ders kitapları sürekli bir yenilenme içerisinde ve ülke genelinde okutulan kitapların yayınevleri illere göre değişkenlik

göstermektedir. Araştırmada, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Bakanlık yayınları listesinde bulunan 1.,2.,3. Sınıf Hayat Bilgisi, 4.,5.,6.,7. Sınıf Sosyal Bilgiler ve 4.,5.,6.,7.,8. Sınıf Fen ve Teknoloji kitapları olmak üzere, toplam 12 kitap incelenmiştir.

Araştırmada bu ders kitaplarının veri kaynağı olarak kullanılmasında ilgili derslerin öğretim programlarında öğrenciye kazandırılması hedeflenen kazanımlar ölçüt alınmıştır. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın hedeflerinden birisi öğrencilerin temel yaşam becerilerini kazanmalarınıdır. Ayrıca Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji derslerine temel oluşturacak nitelikte bilgilere yer verilen bu derste öğrencilerin olumlu kişisel nitelikler geliştirmeleri de amaçlanmıştır (MEB HBDÖP, 2009). Bu nedenle öğrencilerin engelli olan akranlarına karşı tutum oluşturmalarında temel oluşturacak derslerden biri olan Hayat Bilgisi ve devamında Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji ders kitaplarındaki metin ve görseller incelenerek kaynaştırma eğitiminin gerekliliklerinin, önemli bir eğitim materyali olan ders kitaplarında yerine getirilip getirilmediği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

Ölçme Aracının Hazırlanması ve Veri Analizi

Araştırmacılar tarafından yapılan literatür taraması göz önünde bulundurularak ders kitaplarında engellilik konusuna ve engelli bireylere nasıl ve ne düzeyde yer verildiğini belirlemeye yönelik temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Bu temalar; *cinsiyet, yaş durumu, mesleki rol, bulunduğu yer, iletişim, etkin durumu, duygusal durumu, engellilik durumunda verilmeye çalışılan mesaj* olarak belirlenmiştir. Daha sonra tesadüfi yöntemle belirlenmek üzere her bir araştırmacı iki ya da üç kitap inceleyecek şekilde 12 kitap beş araştırmacı arasında paylaştırılmıştır. Oluşturulan temalar ve kodlar göz önünde bulundurularak kitaplar araştırmacılar

tarafından ön inceleme tabi tutulmuş ve örnek uygulamalar yapılmıştır. Oluşturulan tema ya da kodlarda puanlayıcı güvenilirliği oluşuncaya kadar örnek uygulamalara devam edilmiştir.

Ön incelemeler ve örnek uygulamalar sonucunda kitaplardaki engelliliğe ilişkin görsel ve metinler belirlenmiştir. İncelemeler sonucunda görsel ve metin ayrımının yeterli olmadığı düşünülerek görsel, metin, görsel ve metin olmak üzere üç grup belirlenmiştir. *Görseller*; engelli bireylere ait olan çizim ve fotoğraflardan oluşmaktadır. Kitap içerisinde geçen ve birbirini tekrarlayan ikonlar görsellere dahil edilmemiştir. *Metinler*; içerisinde engellilik konusundan ve engelli bireylerden bahsedilen yazılı kısımlardır. *Görsel ve Metinler* ise; engelliliğe ait olduğu düşünülen görsellerin metin ile desteklendiği, engelliliğe ait görsel ve metnin bir arada bulunduğu verilerdir. Ders kitabındaki engellilik konusuna ve engelli bireylere ait görsel, metin, görsel ve metinlerin kategorileştirilmesi ile nitel, bu görsel ve metinlerin sayısal olarak belirlenmesi ve yüzdeleştirilmesi ile nicel analiz yapılmıştır.

Belirlenen görsel, metin, görsel ve metin grupları ile daha önce belirlenen kodlar her bir kitaba ilişkin incelemeyi yapan iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak eşleştirilmiştir. Yapılan eşleştirmeler karşılaştırılarak uyumsuz olan yerler saptanmaya çalışılmıştır. İncelemeler sonucunda araştırmacıların aynı kitaba ait kod tabloları, birbiri ile tutarlı bulunmuştur. Fakat kitaplarda yer alan görsel ve metinlerde araştırma sürecinin başlangıcında dikkate alınmayan bir boyut olan engel durumunun kaldırılmasına yönelik yardımcı cihazlara ve toplumsal çevre düzenlemelerine rastlanmıştır. Bu görsel ve metinleri kapsayıcı bir tema bulunmadığı için Engel Durumunun Kaldırılmasına Yönelik Çalışmalar adlı tema eklenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırmada kullanılan kategoriler ve alt boyutları

TEMALAR	KODLAR	AÇIKLAMALAR
1. Cinsiyet	a. Erkek b. Kadın	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin cinsiyeti
2. Yaş durumu	a. Çocuk b. Yetişkin	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin yaş durumu
3. Mesleki rol	a. İş sahibi/şahibi değil	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin mesleki rolü
4. Engel türleri	a. Bedensel engelli b. İşitme engelli c. Zihinsel engelli d. Görme engelli	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin engel türü
5. Bulunduğu yer	a. Okulda b. Okul haricinde	Görselde ya da metinde geçen engelli bireye okul içinde ya da dışında yer verilme durumu
6. İletişim	a. Akranları ile birlikte a1. Engellilerle birlikte a2. Engelsizlerle birlikte b. Farklı yaş grubu ile birlikte b1. Engellilerle birlikte b2. Engelsizlerle birlikte c. Yalnız	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin akranları ya da farklı yaş grubundaki bireylerle olan ilişkisi
7. Etkin durumu	a. Aktif* a1.Engelinin sınırladığı etkinlikler a2.Engelinin sınırlamadığı etkinlikler b. Pasif	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin etkinliklere katılmada aktif ya da pasif olma durumu
8. Duygusal durumu	a. Mutlu b. Mutsuz c. Belirsiz	Görselde ya da metinde geçen engelli bireyin mutlu ya da mutsuz bir ruh hali içinde bulunması
9. Engellilik durumunda verilmeye çalışılan mesaj	a. Metin görselle desteklenmiş b. Metin ve görselin doğrudan ilişkisi yok	Görselde ya da metinde engellilik konusuna yer verilmiş amacının bilinçli olup olmaması
10. Engel durumunun kaldırılmasına yönelik çalışmalar	a. Teknoloji (yardımcı cihazlar)** b. Toplumsal çevre düzenlemesi	Görselde ya da metinde engel durumunun kaldırılmasına yönelik yardımcı cihazlara ya da çevre düzenlenmesine yer verilme durumu

*Aktif ise engelinin sınırlayıp sınırlamadığı bir etkinliği gerçekleştirme durumu (Örnek: Engelinin sınırladığı etkinlikler – bedensel engelli bir bireyin basketbol oynaması / Engelinin sınırlamadığı etkinlikler- bedensel engelli bir bireyin piyano çalması)

**Teknoloji (yardımcı cihazlar) (Örnek: tekerlekli sandalye, işitme cihazı vb.). Toplumsal çevre düzenlemesi (Örnek: Ulaşım problemini engellemek için kaldırımların düzenlenmesi vb.)

Bulgular

Araştırma kapsamında toplam 12 ilköğretim ders kitabı analiz edilmiş ve 2589 sayfa incelenmiştir. İncelenen ders kitaplarında engellilik konusu ve engelli bireyler hakkında yer alan görsel, metin, görsel ve metin sayıları ve kitaplar içerisindeki dağılım oranları Tablo 2'de yer almaktadır.

İlköğretimde farklı sınıf seviyelerinde

okutulmakta olan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji ders kitaplarında, engellilik konusuna görsel, metin, görsel ve metin olmak üzere toplam 2589 sayfada 41 kez yer verilmiştir. İncelenen ders kitaplarında engellilik ile ilgili en çok görsel ve metin bir arada kullanılmış olup toplam görsel ve metin sayısı 23'tür. Fakat 6. Sınıf Fen ve Teknoloji ders kitabında görsel ve metinlere hiç yer verilmemiştir. Engellilik ile ilgili görsele sadece "İlköğretim 7. Sınıf Fen ve

Tablo 2: Engellilik konusunun ders kitaplarına göre dağılımı

Kitap Adı	Sayfa Sayısı(d)	Görsel ve Metin (c)	Görsel (a)	Metin (b)	Toplam (a+b+c=e)	Yüzde (e/d*100)
Hayat Bilgisi 1	140	1	-	-	1	0.007
Hayat Bilgisi 2	151	1	-	-	1	0.006
Hayat Bilgisi 3	185	4	-	1	5	0.027
Fen ve Teknoloji 4	237	4	-	3	7	0.029
Fen ve Teknoloji 5	247	2	-	1	3	0.012
Fen ve Teknoloji 6	279	-	-	-	-	0
Fen ve Teknoloji 7	279	4	1	4	9	0.032
Fen ve Teknoloji 8	270	1	-	1	2	0.007
Sosyal Bilgiler 4	183	2	-	1	3	0.016
Sosyal Bilgiler 5	211	2	-	2	4	0.018
Sosyal Bilgiler 6	211	1	-	2	3	0.014
Sosyal Bilgiler 7	196	1	-	2	3	0.015
Toplam	2589	23	1	17	41	0.015

Teknoloji Ders Kitabı"nda bir kez yer verilmiştir. Engellilik konusuna, metinlerde toplam 17 kez yer verilmiştir. Bütün kitaplar içerisinde, 1. Sınıf Hayat Bilgisi, 2. Sınıf Hayat Bilgisi ve 6. Sınıf Fen ve Teknoloji ders kitaplarında engelli eğitimi ile ilgili metne hiç rastlanmamıştır. Ayrıca engellilik konusuna en fazla 4. sınıf ve 7. sınıf Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yer verilmekte olup "Duyu Organları" ve "Genetik" konularında bu sayının yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm kitaplarda engellilik konusunda yer alan görsel, metin, görsel ve metnin birlikte bulunduğu durumlar; temalar ve kodlar bazında incelenerek Tablo 3'te verilmiştir. Ayrıca görsellerde, metinlerde, görsel ve metinlerde engelli bireylerin yer aldığı durumların frekans dağılımları belirlenen tema ve kodlar çerçevesinde belirlenmiştir.

Tablo 3: Ders kitaplarında yer alan engelli eğitimi ile ilgili görsellerin ve metinlerin temalara ve kodlara göre dağılımı

Temalar	Kodlar	f	%
1. Cinsiyet	a. Erkek	17	57
	b. Kadın	13	43
2. Yaş durumu	a. Çocuk	24	80
	b. Yetişkin	5	20
3. Mesleki durumu	a. İş sahibi	5	100
	b. İş sahibi değil	0	0
4. Engel Türleri	a. Bedensel engelli	19	53
	b. İşitme engelli	9	25
	c. Zihinsel engelli	3	8
	d. Görme engelli	5	14
5. Bulunduğu yer	a. Okulda	6	26
	b. Okul haricinde	17	74
6. İletişim	a. Akranları ile birlikte		
	a1. Engellilerle birlikte	5	19
	a2. Engelsizlerle birlikte	14	52
	b. Farklı yaş grubu ile birlikte		
	b1. Engellilerle birlikte	1	4
	b2. Engelsizlerle birlikte	-	-
c. Yalnız	7	26	
7. Etkin durumu	a. Aktif	21	84
	a1. Engelinin sınırladığı etkinlikler	10	
	a2. Engelinin sınırlamadığı etkinlikler	11	
	b. Pasif	4	16
8. Duygusal durumu	a. Mutlu	14	58
	b. Mutsuz	1	4
	c. Belirsiz	9	38
9. Engellik durumunda verilmeye çalışılan mesaj	a. Metin görselle desteklenmiş	18	64
	b. Metin ve görselin doğrudan ilişkisi yok	10	36
10. Engel durumunun kaldırılmasına yönelik çalışmalar	a. Teknoloji (yardımcı cihazlar)	22	82
	b. Toplumsal çevre düzenlemesi	5	18

Engelli eğitimi ile ilgili görsellerin ve metinlerin "cinsiyet" ve "yaş durumu" temalarına ilişkin örnekleri

Tablo 3'te görüldüğü gibi, ders kitaplarında yer alan yetersizlikten etkilenmiş bireylerin cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında 17 erkek, 13 kadın olmak üzere toplam 30

engelli kişiye yer verildiği görülmektedir. Ders kitaplarında yer alan engelli kişilerden %80'i çocuk, %20'si yetişkindir. Görsel-metin 1 (Fen ve Teknoloji, 8. sınıf, s.30) ve görsel-metin 2'de (Fen ve Teknoloji, 7. sınıf, s.15) çocuk ve yetişkin grubundan farklı engel türlerine sahip erkek ve kadın bireylere ilişkin örneklere yer verilmiştir.

Yanda Down sendromu olan iki çocuğun fotoğrafı görülmektedir. Down sendromlu kişiler geniş elleri, kısa parmaklı, tıknaz vücutludurlar ve bu bireylerde zekâ geriliği görülür. Down sendromlu bireylerin vücut hücrelerinde 46 kromozom yerine 47 kromozom bulunmaktadır. Kromozom sayısındaki fazlalık bu hastalığa yol açmaktadır.

Buğün de her gün söylediğim sessizlik öğrenme çalışmam. Anrenmü, bacarmı, kuyumı, erdelemlerim, öğrenimim. Kapıda beni bekleyen arkadaşlarıma, işaret dilimle kulüblerim "Dünayın" hocam. Eşek olan bu işleme engelleyim. İşaret dilimle yazmamı öğleceğim. İşaret dilimle okuduğumda eğitimime devam ediyorum. Ben de eğitimimle beraber her hafta günün her saatini sürebilir oluyorum.

Engelli eğitimi ile ilgili görsellerin ve metinlerin "engel türleri" ve "iletişim" temalarına ilişkin örnekleri

Ders kitaplarında yer alan yetersizlikten etkilenmiş bireylerin engel türleri incelendiğinde, %53'ünün bedensel, %25'inin işitme, %8'inin zihinsel ve %14'ünün görme engelli olduğu belirlenmiştir. İşitme engellilerin ve zihinsel engellilerin daha çok Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Engellilerin %26'sı yalnızken, %71'i akranları ile birlikte, %4'ü ise farklı yaş

grubu ile birlikte verilmiştir. Akranları ile birlikte olan engellilerin %52'si herhangi bir engeli bulunmayan bireylerle birlikte. Görsel 1 (Hayat Bilgisi, 3. sınıf, s.17), görsel 2 (Sosyal Bilgiler, 4. sınıf, s.155) ve görsel-metin 3 (Sosyal Bilgiler, 4. sınıf, s.119)'te farklı engel türünden bireylere akranlarıyla birlikte yer verilmiştir.

Görsel 1

Görsel 2

Görsel 3

Engelli eğitimi ile ilgili görsellerin ve metinlerin "etkin durumu" ve "duygusal durumu" temalarına ilişkin örnekleri

Ders kitaplarında yer alan yetersizlikten etkilenmiş bireylerin %16'sı pasif durumdayken, %84'ü aktif haldedir. Aktif olarak yer alan engellilerin %40'ı engelinin sınırladığı bir etkinlikle uğraşırken, %44'ü engelinin sınırlamadığı bir etkinlikle uğraşmaktadır. Ayrıca yetersizlikten etkilenmiş

bireylerin %58 mutlu olarak ifade edilirken %4'ü mutsuz olarak yansıtılmıştır. Görsel-metin 4 (Hayat Bilgisi, 3. sınıf, s.82) ve görsel-metin 5 (Fen ve Teknoloji, 4. sınıf, s.44) piyona çalabilen ve basketbol oynayabilen bedensel engelli bireylere ilişkin örnekleri yansıtmaktadır.

Görsel 4

Görsel 5

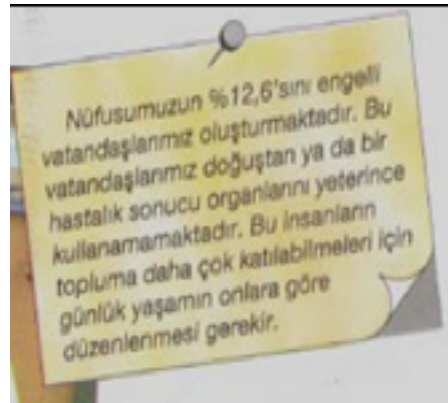
Engelli eğitimi ile ilgili görsellerin ve metinlerin "engellilik durumunda verilmeye çalışılan mesaj" ve "engel durumunun kaldırılmasına yönelik çalışmalar" temalarına ilişkin örnekleri

İncelenen ders kitaplarında engelli eğitimi ile ilgili verilmeye çalışılan mesajda %64 oranında metin görselle desteklenmiş, %36 oranında ise metin ile görselin doğrudan bir ilişkisi bulunamamıştır. İncelenen ders kitaplarında engel durumunun kaldırılmasına yönelik çalışmalara bakıldığında, 22 tane yardımcı cihaz kullanılırken, 5 farklı yerde ise engelliler için çevre düzenlemesinin yapıldığından bahsedilmiştir. Kullanılan yardımcı cihazların büyük çoğunluğunun tekerlekli sandalye

olduğu görülmektedir. Toplumsal çevre düzenlemesine ise sadece 7. ve 8. sınıf Fen ve Teknoloji ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilmiştir. Görsel-metin 6 (Sosyal Bilgiler, 6. sınıf, s.167) ve metin 1'de (Sosyal Bilgiler, 5. sınıf, s.24) engel durumunun kaldırılmasına yönelik olarak yardımcı cihazların gerekliliğine ve çevre düzenlemesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Görsel-metin 6

Metin 1

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde, araştırmamızın bulguları, incelenen kitaplardaki engellilik konusunun ve yetersizlikten etkilenmiş bireylerin nasıl bir çerçevede ele alındığını ve belirlenen kategoriler bağlamında nasıl bir tablo ile karşılaşıldığını bütüncül olarak ortaya çıkaracak biçimde yorumlanmıştır. Yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin tipik gelişim gösterdiği varsayılan akranlarıyla birlikte aynı sınıf içerisinde eğitim görmeleri olumlu bir yaklaşımdır. Ancak engeli olmayan çocukların engelli bireyler hakkındaki tutumlarını daha olumlu yönde geliştirebilmek için birtakım

çalışmaların yapılması gerekmekte olup yetersizlikten etkilenmiş bireyleri içeren ders kitaplarının okutulması bu konuda önemli bir adım olarak görülmektedir (Cheng ve Beigi, 2011).

İncelenen ders kitaplarında engellilik konusuna görsel, metin, görsel ve metin bir arada olarak %1,5 oranında yer verilmiş olup bu bulgu engelliliğin temsilinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Araştırmamızın bu sonucu, yapılan bazı çalışmalarla tutarlık göstermektedir (Cheng ve Beigi, 2011;

Johnson, 2006; Johnson ve Nieto, 2007; Taub ve Fanflik, 2000). Ayrıca engellilik konusuna en fazla 4. sınıf ve 7. sınıf Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yer verilmekte olup "Duyu Organları" ve "Genetik" konularında bu sayının yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum engellilik konusuna ünitelerin özelliklerine bağlı olarak değinildiğinin bir göstergesidir. Taub ve Fanflik (2000) tarafından yapılan araştırmada da engellilik konusunu içeren metin ve görsellere, ait oldukları bölümün konusu gereği yer verildiği görülmüştür. Fakat kaynaştırma eğitimi uygulamaları kapsamında sınıflarda engelli bireylere yer verilmesi onların ders kitaplarındaki görsel ve metinlerde de bulunmasını gerekli kılar. Çünkü onlar da diğer çocuklar gibi öğrencilerin uzun süre zaman geçirdikleri materyallerden birisi olan ders kitaplarında sosyal ve eğitsel yaşamla tam anlamıyla bütünleştirilmelidir.

Araştırma bulgularına baktığımızda yetersizlikten etkilenmiş bireylerin %20'sinin yetişkin olduğu; yetişkinlerin mesleki rolleri incelendiğinde, tamamının iş sahibi kişiler olduğu belirlenmiştir. Ders kitaplarında, yetişkin olan engelli bireylerin mesleki iş gücüne sahip olarak yansıtılmaları öğrencilerin engelli bireylere karşı olumlu tutum geliştirmeleri açısından olumlu bir özellik olarak görülmektedir. Yetersizlikten etkilenmiş bireylerin % 80'inin ise çocuk olduğu ve bu çocukların % 52'sinin engelsiz akranları ile birlikte verildiği görülmüştür. Bu durum sınıflarda gerçekleştirilmesi hedeflenen kaynaştırma eğitiminin ders kitaplarına bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Ancak büyük bir çoğunluğu çocuklardan oluşan engelli bireylere genellikle okul dışı mekânlarda yer verilmesi kaynaştırma eğitiminin gereği olan, öğrencilerin engelli çocukları sınıflarında kabullenme davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilecek bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle yetersizlikten etkilenmiş çocuklara okul içerisinde ve tipik gelişim gösterdiği varsayılan akranlarıyla birlikte yer vermek önemli görünmektedir.

Literatürde engelliliğe ilişkin çeşitli tanımlara yer verilse de genellikle engellilik, temel yaşam etkinliklerini sınırlandıran fiziksel eksiklik boyutu ile tanımlanmaktadır (Matthew ve Clow, 2007; Taub ve Fanflik, 2000). İncelediğimiz ders kitaplarına bu açıdan baktığımızda, literatürde yer alan çalışmaların

sonuçlarıyla paralel olarak, engellilerin büyük çoğunluğunun bedensel engelli olduğunu görmekteyiz. Taub ve Fanflik (2000) tarafından yapılan araştırma sonucunda da incelenen ders kitaplarında 50 fotoğraftan 29 tanesinde tekerlekli sandalyedeki bireylere rastlanmıştır. Yapılan araştırmalara göre çocukların büyük bir çoğunluğu engelliliği fiziksel engellilik olarak algılamaktadır (Davis ve Watson, 2001; Diamond ve Hestenes, 1996; Hodkins, 2007; Imerie ve Kumar, 1998). Hodkins (2007) yaptığı çalışmada, engelli olmayan çocuklardan engelli bir çocuk resmi çizmeleri istediğinde birçoğunun tekerlekli sandalyede bir çocuk resmi çizdiği sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca incelediğimiz kitaplarda engel durumunun kaldırılmasına yönelik yer verilen yardımcı cihazların büyük bir çoğunluğunun tekerlekli sandalye olması bu bulguları destekler niteliktedir. İşitme engelli, zihinsel engelli ve görme engelli bireylerin konuların özelliği gereği Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yoğunlaşması ise farklı engel türlerine kitapların genelinde yer verilmediğinin bir göstergesidir. Bu nedenle kaynaştırma eğitiminin gereği olarak öğrencilerin farklı engel türlerindeki bireylerle kaynaşmalarını sağlamak amacıyla, görsel ve metinlerde yer verilen engel türlerinin dağılımı birbirine yakın olmalıdır.

İncelenen ders kitaplarında yer alan yetersizlikten etkilenmiş bireylerin çoğunluğu engeli olmayan akranları ile birlikte verilmiştir. Çocuk kitapları hakkında yapılan çalışmalar da bu bulguyu destekler niteliktedir (Dyches ve Prater, 2005; Emiliano, 1999). Ders kitaplarında yer alan engelli çocukların engelli olmayan akranları ile birlikte oyun oynarken ya da başka bir etkinlik yaparken verilmesi, engeli bulunan öğrencilerin kendilerini engeli olmayan bireyler olarak hissetmelerini sağlayabilir. Matthew ve Clow (2007) yaptıkları çalışmada özellikle bu duruma vurgu yapmışlardır.

Araştırmadaki diğer bir sonucuna göre, ders kitaplarında yer alan engellilerin büyük bir çoğunluğu aktif konumda olup bu durum yetersizlikten etkilenmiş bireylerin toplum içerisinde etkin olarak yer alabileceklerinin önemli bir göstergesidir. Aktif olarak yer alan engellilerin engelinin sınırladığı ve sınırlamadığı etkinlikleri yapma konusundaki dağılım oranı oldukça birbirine yakındır. Bu bulgu ders kitaplarının, engelli

bireylerin okuyucular tarafından yetersiz olarak algılanmalarını önleyebileceğinin bir göstergesidir. Genel olarak engellilere %84 oranında aktif konumda yer verilmesi, engelinin sınırladığı ve sınırlamadığı etkinlikleri yapma konusundaki dağılım oranının birbirine yakın olması ve engelli bireylerden yetişkin kategorisinde yer alanların bir meslek sahibi olmaları, incelenen kitaplar açısından olumlu bir özelliktir. Bu nedenle bu kategorilere ait görsel ve metin örnekleri arttırılarak öğrencilerin, öğretmenlerin ve ailelerin yetersizlikten etkilenmiş bireylerin becerilerine ve gelişimlerine dikkat çekmeleri sağlanabilir.

Araştırma sonuçlarından bir diğeri ise, incelenen ders kitaplarında büyük ölçüde metin ve görselin birbirini destekleyecek şekilde kullanılarak engellilik konusunda bir mesaj iletilmesidir. Wright ve Ducaji'ye göre (1992) kitaplarda metin ve görseller birbirini destekleyecek şekilde verildiğinde bu durum anlatımı güçlendirebilir. Ancak ders kitaplarında yetersizlikten etkilenmiş bireylere doğrudan ya da dolaylı olarak yer verilmesi bir ikilemi de beraberinde getirmektedir. Örneğin, yetersizlikten etkilenmiş bireyin verildiği bir fotoğraftan eğer engeli anlaşılıyorsa ya da fotoğrafa ilişkin bir yazıda bu belirtilmemişse o kişinin engelli olduğu okuyucular tarafından anlaşılabilir. Fotoğrafta yer alan bireyin engeli hakkında yapılan bir açıklama ise "engelli birey" şeklinde bir etiketlemeye neden olarak kaynaştırma eğitiminin amacına uygun olmayan bir hale dönüşebilir (Taub ve Fanflik, 2000). Bu nedenle yetersizlikten etkilenmiş bireylere kitaplarda doğrudan değil dolaylı olarak yer verilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir (Emiliano, 1999; Matthew ve Clow, 2007). Ders kitaplarındaki görsel, metin, görsel ve metin olarak dağılım oranına bakıldığında da en fazla görsel ve metnin bir arada bulunduğu sonucu bu durumu destekler niteliktedir.

Öneriler

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, incelenen ders kitaplarından özellikle Fen ve Teknoloji ders kitaplarında rastlanan görsel ve metinlerin konunun özelliği ile ilişkili olması engelli bireylerin sınıflara girse de toplum hayatıyla tam anlamıyla bütünleştirilemediğinin bir göstergesidir. Bu nedenle kaynaştırma

eğitiminin amaçlarına ulaşılabilmesi için ders kitaplarındaki engellilik konusuyla ilişkili olan içerik de arttırılmalıdır. Bu içerik bağlamında yetersizlikten etkilenmiş bireyler onları etiketlemeyecek, yetersizlikleriyle sınırlandırmayacak boyutlarıyla verilmelidir. Bu anlamda incelediğimiz ders kitaplarında yetersizlikten etkilenmiş bireylerin büyük bir çoğunluğunun çocuk olması, mutlu, aktif, tipik gelişim gösterdiği varsayılan akranlarıyla birlikte yansıtılması olumlu özellikler olarak değerlendirilebilir. Ancak gerek engel türleri, gerekse yardımcı cihazlar açısından bedensel engellilik ve tekerlekli sandalye üzerine yoğunlaşılması öğrencilerin sınıflarındaki diğer öğrencilerin engellilik algısını sınırlandırabilir. Bu nedenle görme, işitme ve zihinsel engelli bireyler, görsellere ve metinlere yansıtılmalıdır. Ayrıca görsel ve metinlerde büyük bir çoğunluğu çocuk olan yetersizlikten etkilenmiş bireylerin genellikle okul dışında yer almaları öğrencilerin onları sınıflarında kabullenmemelerine neden olabilir. Bu yüzden yetersizlikten etkilenmiş çocuklara sınıf arkadaşlarıyla birlikte okul içerisinde bir etkinlikte yer verilmelidir. Bu duruma ilişkin örneklerin sayısı arttırılmalıdır.

Ders kitaplarında engellilik konusuna özellikle bir vurgunun yapılması yetersizlikten etkilenmiş bireylere kendilerini farklı hissettirebilir. Aynı zamanda akranlarının da onları engellerine dair özellikleriyle betimlemelerine neden olabilir. Bu yüzden ders kitaplarında engellilikle ilgili olmayan konularda yer alan görsellere yetersizlikten etkilenmiş bireyler de dahil edilmelidir.

Eğitimin bir bileşeni olan ders kitaplarının kaynaştırma eğitiminin gerekliliklerini yerine getirecek bir içeriğe sahip olabilmesi için ders kitabı yazarları öğrenciler (yetersizlikten etkilenmiş ve tipik gelişim gösterdiği varsayılan), öğretmenler ve aileler ile işbirliği içerisinde olmalıdır. Türkiye'de kaynaştırma eğitimi alan öğrenci sayılarındaki artışa paralel olarak özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin toplumun bir üyesi olarak yaşamlarını sürdürmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle engelli bireylerin toplumsallaşmalarında işe koşulabilecek önemli bir materyal olan ders kitapları bu anlayışı benimseyerek eğitim ortamında kullanılmalıdır.

İncelenen Ders Kitapları

- Agalday, M., Akçam, H. K., İpek, İ., Kablan, F. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji 4. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bağcı, N., Bahadır, Ö., Emik, C., Evecen, M., Güneş Koç, R.S. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji 5. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları
- Başol, S., Ünal, F., Azer, H., Yıldız, A. ve Evirgen Ö. F. (2011). Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Dalkılıç, H. ve Gölge, N. (2011). Hayat Bilgisi 1. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Komisyon (2011). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Koyuncu Kaya, M., Dağ, Ö., Koçak, E., Yıldırım, T. ve Ünal, M. (2011). Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Özel Eren, E. ve Doğan, N. C. (2011). Hayat Bilgisi 2. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Özel Eren, E. ve Doğan, N. C. (2011). Hayat Bilgisi 3. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Polat, M.M., Kaya, N. ve Koyuncu, M., Özcan, A. (2011). Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Tunç, T., Agalday, M., Akçam, H.K., Çeltikli-Altunoğlu, Ü., Bağcı, N., Bakar, E., Başdağ, G., İnal, İpek, İ., Keleş, Ö., Gürsoy Köroğlu, N., Yörük, N. (2010). İlköğretim Fen ve Teknoloji 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Tunç, T., Bağcı, N., Yörük, N., Gürsoy-Köroğlu, N., Çeltikli-Altunoğlu, Ü., Başdağ, G., Keleş, Ö., İpek, İ. ve Bakar, E. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji 7. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Tunç, T., Bakar, E., Başdağ, G., İpek, İ., Bağcı, N., Gürsoy-Köroğlu, N., Yörük, N. ve Keleş, Ö. (2011). İlköğretim Fen ve Teknoloji 8. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları

KAYNAKÇA

- Andrews, S. (1998). Using inclusion literature to promote positive attitudes toward disabilities. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 41, 420-426.
- Beckett, A. E. (2009). Challenging disabling attitudes, building an inclusive society: considering the role of education in encouraging nondisabled children to develop positive attitudes towards disabled people, *British Journal of Sociology of Education*, 30(3), 317-329.
- Beckett, A. Ellison, N., Barrett, S. & Shah, S. (2010). Away with the fairies? Disability within primary-age children's literature, *Disability & Society*, 25(3), 373-386.
- Beckett, A. E. & Buckner, L. (2012). Promoting positive attitudes towards disabled people: definition of, rationale and prospects for anti-disablist education, *British Journal of Sociology of Education*, 33(6), 873-891.
- Bierstedt, R. (1955). The writers of textbooks. L. J. Cronbach (Ed.) *Text materials in modern education* içinde. (s.96-129). Urbana, Illinois: University of Illinois Press.
- Blumberg, R. L. (2007). Gender bias in textbooks: A hidden obstacle on the road to equality in education. Background paper for EFA Global Monitoring Report 2008.
- Boutot, E. A. (2007). Fitting in: Tips for promoting acceptance and friendships for students with Autism Spectrum Disorders in inclusive classrooms. *Intervention in School and Clinic*, 42, 156-161.
- Cheng, Y. K. K. & Beigi, A. B. (2011). Addressing students with disabilities in school textbooks. *Disability & Society*, 26 (2), 239-242.
- Davis, J. M. & Watson, D. (2001). Where are the children's experiences? Cultural and social exclusion in "special" and "mainstream" schools. *Disability and Society*, 16, 671-87.
- Diamond, K. E. & Hestenes, L. L. (1996). Preschool children's conceptions of disabilities: The salience of disability in children's ideas about others. *Topics in Early Childhood Special Education*, 16, 458-475.

- Dutch Coalition on Disability and Development (2006). All Equal, All Different: A DCDD Publication About Education For All. İnternet'ten 19 Haziran 2012'de <http://www.miusa.org/idd/resources/files/educationresources/allequal/view> adresinden alınmıştır.
- Dyches, T. T. & Prater, M. A. (2005). Characterization of Developmental Disability in Children's Fiction. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 40(3), 202–216.
- Dyson, L. L. (2005). Kindergarten children's understanding of and attitude toward people with disabilities, *Topics in Early Childhood Special Education*, 25(2), 95-105.
- Emiliano, C. A. (1999). "Poor little things" and "Brave little souls": The portrayal of individuals with disabilities in children's literature. *Reading Research and Instruction*, 39(1), 103-117.
- Esen, Y. ve Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme. *A. Ü. E.B.F. Dergisi*, 35 (1-2), 143-154.
- Favazza, P. La Roe, J. Phillipsen, L. & Kumar, P. (2000). "Representing young children with disabilities in classroom environments." *Young Exceptional Children*, 3(3), 2-8.
- Hodkinson, A. (2007). Inclusive education and the cultural representation of disability and Disabled people: recipe for disaster or catalyst of change? An examination of non-disabled primary school children's attitudes to children with disabilities. *Research in Education*, 77, 56-76.
- Hopkins, C. J. (1980). Developing positive attitudes toward the handicapped through children's books. *The Elementary School Journal*, 81(1), 34-39.
- Imerie, R. & Kumar, M. (1998). Focusing on disability and access in the built environment. *Disability and Society*, 13, 357–374.
- Johnson, J. R. (2006). Validation and affirmation of disability and deaf culture: A content analysis of introductory textbooks to special education and exceptionality. *Review of Disability Studies: An International Journal*, 2(1), 3–32.
- Johnson, J. R. & Nieto, J. (2007). Towards a cultural understanding of the disability and deaf experience: a content analysis of introductory multicultural education textbooks. *Multicultural Perspectives*, 9(3), 33–43.
- Kitterman, J. (2002). Children's books and special needs students. *Reading Teacher*, 56, 236–239.
- Kurtts, S. A. (2008). Understanding (Dis)abilities through children's literature. *Education Libraries: Childrens Resources*, 31(1), 23-31.
- Laws, G. & Kelly, E. (2005). The attitudes and friendship intentions of children in United Kingdom mainstream schools towards peers with physical or intellectual disabilities. *Journal of Disability, Development and Education*, 2, 79–99.
- McCay, L. O. & Keyes, D. W. (2001). Developing social competence in the inclusive primary classroom. *Childhood Education*, 70, 70–78.
- McDougall, J. DeWitt, D. J. King, G. Miller, L. T. & Killip, S. (2004). High-school age youths' attitudes toward their peers with disabilities: The role of school and student interpersonal factors. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(3), 287-313.
- Matthew, N. & Clow, S. (2007). Putting disabled children in the picture, promoting inclusive children's books and media. *International Journal of Early Childhood*, 39(2), 65-78.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2009). İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu. 02.02.2012, <http://talimterbiye.mebnet.net/Ogretim%20Programlari/ilkokul/2010-2011/HayatBilgisi-3.S%20C4%B1n%20C4%B1f.pdf>.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2010). *Okullarımızda neden niçin nasıl kaynaştırma. Yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu*. İnternet'ten 10 Mart 2012'de <http://orgm.meb.gov.tr/duyurular/kaynastirma.pdf> adresinden alınmıştır.
- Meyer, L. Gouvier, W. D. Duker, M. & Advokat, C. (2001). Influence of social context on reported attitudes of nondisabled students toward students with disabilities. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 4, 50-52.
- Mohammad, R. F., & Kumari. R. (2007). Effective use of textbooks: A neglected aspect of education in Pakistan. *Journal of Education for International Development*, 3(1), 1-12.

- Özyürek, M. (2010). *Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Pirofski, K. (2002). Strategies for fostering able-bodied children's acceptance of disabled peers" from *Project Appleseed: the national campaign for public school improvement*. İnternet'ten 5 Şubat 2012'de <http://www.projectappleseed.org/aacceptance.html> adresinden alınmıştır.
- Prater, M. A., Dychers, T. T., & Johnstun, M. (2006). Teaching students about learning disabilities toward children's literature. *Intervention in School and Clinic*, 42, 14-24.
- Ruskus, J. & Poceviciene, R. (2006). Online Submission, Paper presented at the International Conference on Learning and Educational Media (8th, Caen, France, Oct 2005).
- Sapon-Shevin, M. & Zollers, N. J. (1999). Multicultural and disability agendas in teacher education: Preparing teachers for diversity. *International Journal of Leadership in Education*, 2(3), 165-190.
- Smith-D'Arezzo, W. M. & Moore-Thomas, C. (2010). Children's perceptions of peers with disabilities. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 6(3), 2-16.
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye'de kaynaştırma uygulamaları: Yayınlar/araştırmalar (1980-2005). *Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 15-23.
- Taub, D. E. & Fanflik, P. L. (2000). The inclusion of disability in introductory sociology textbook. *Teaching Sociology*, 28 (1), 12-23.
- Terpstra, J. E. & Tamura, E. R. (2008). Effective social interaction strategies for inclusive settings. *Early Childhood Education Journal*, 35, 405-411.
- Thomas, G. (1997). Inclusive schools for an inclusive society. *British Journal of Special Education*, 24(3), 103-107.
- ERG (2011). Kaynaştırma/Bütünleştirmenin Etkililiğini Artırmak için Politika ve Uygulama Önerileri Proje Raporu. Mega Basım.
- Trepanier-Street, M. L. & Romantoski, J. A. (1996). Young children's attitudes toward the disabled: A classroom intervention using children's literature. *Early Childhood Education*, 24(1), 45-49.
- Tuncer, A. T., Karasu, N., Altunay, B. ve Güler, Ö. (2011). Türkçe ilköğretim kitaplarında engel ve engellilik: Bir doküman analizi örneği, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 439-457.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2002-2012). Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. İnternet'ten 10 Nisan 2012'de <http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Özürlüler Araştırması (2002). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Walton, E. (2012). Using literature as a strategy to promote inclusivity in high school classrooms. *Intervention in School and Clinic*, 47(4), 224-233.
- Weiserbs, B. & Gottlieb, J. (2000). The effect of perceived duration of physical disability on attitudes of school children towards friendship and helping, *Journal of Psychology*, 134, 343-345.
- Wiersma, W. (2000). *Research methods in education: an introduction*. (7th ed.). Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon A Pearson Education Company.
- World Health Organization & The World Bank . (2011) . World Report on Disability . Geneva: World Health Organization. İnternet'ten 20 Mayıs 2012'de www.who.int adresinden alınmıştır.
- Wright, R. A. & Ducaji, C. M. (1992). When pictures lie: Photographs of crimes and criminals in introductory criminology textbooks. *Teaching Sociology*, 20, 36-43.

Extended Abstract

Introduction

Mainstreaming provides disabled individuals with the opportunity to grow and develop in an educational setting shared by their non-disabled peers. This practice was initiated in Turkey with the law for children needing special education in 1983, and the number of classrooms where mainstreaming is employed has been increasing. Textbooks have significant effects on improving positive attitudes towards disabled students. Representation of disability in textbooks makes it easier for non-disabled students to understand that their disabled peers are not different from them except for their special needs. Therefore, this understanding facilitates their acceptance of their disabled peers. This study aims at identifying the level and manner of representation of disability in life sciences, social sciences, and science and technology textbooks.

Methodology

The study is a qualitative one and the data were obtained through document analysis. The textbooks analyzed were published by the Ministry of National Education in 2011-2012 academic year and these were as follows: life sciences textbook for the first, second and third grades; social sciences textbook for the fourth, fifth, sixth and seventh grades and science and technology textbook for the fourth, fifth, sixth, seventh and eighth grades. Therefore, a total of twelve textbooks were analyzed in the study. The textbooks were analyzed using themes and codes developed by the authors based on the review of related studies to identify the level and manner of the representation of disability in the textbooks. These themes employed in the analyses were *gender, age, type of disability, place, communicative skills, activities, personal characteristics, and messages given in relation disability*. Based on these themes, the textbooks were analyzed, and related figures, texts and pictures were identified.

Findings

The findings showed that the textbooks analyzed include a few contents concerning disability in the form of only visual material, only written document or both. Furthermore,

it was found that the disability subject is mostly included in the fourth grade and seventh-grade science and technology textbooks in the units of "sense organs" and genetic". It was further identified that 20% of the disabled people covered in the textbooks are adults and employed. Besides, 80% of them are children, and 52% of them are given with their non-disabled peers. In parallel to previous findings, those disabled people included in the textbooks are physically handicapped. The most frequently shown equipment about disability is found to be wheelchairs. The disabled people covered in the textbooks are found to be mostly active. It emphasizes the fact that they can be active in social life. The messages with disability are given in the textbooks using both written and visual materials in combination are common.

Discussion

Although visual and written materials about disability are covered in science and technology textbooks, these are not enough to realize a full integration of disabled people into society. Therefore, the content on disability in textbooks should be enlarged to make the goals of mainstreaming feasible. Such content should not label disabled people and limit them with their disability. On the other hand, there are actual dimensions in the representation of disabled people in textbooks: these people are mostly children who are happy, active and with their peers. However, disability is covered in a linear manner in that only physically disabled individuals and wheelchairs are represented. Given this quality, it is possible that students may develop negative attitudes towards people with other types of disability. Therefore, people with visual, auditory and mental disability should also be covered in textbook content and visuals. Given that disabled people are mostly given outside school, students may not accept their disabled peers in the classroom. Therefore, visuals and content that emphasize disabled students with their peers in classrooms should be depicted in textbooks and the number of them should be increased.